

<https://doi.org/10.15407/uhj2026.01.005>
УДК 341.3:355.01(477+(470+571))

Віталій БЕНЧУК

доктор філософії, вчитель історії,
Комунальний ліцей «Маріупольський ліцей міста Києва» (Київ, Україна)
vitalii.benchuk@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4920-4955>

Володимир ТРОФИМОВИЧ

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії ім. проф. М.П. Ковальського,
Національний університет «Острозька академія» (Острог, Україна)
trofymovych@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0083-0437>

ГУМАНІТАРНА КАТАСТРОФА В МАРІУПОЛІ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ОБЛОГИ (2022 р.)

Мета — спираючись на принципи та норми міжнародного гуманітарного права, схарактеризувати гуманітарну катастрофу в Маріуполі під час російської облоги у 2022 р., а також проаналізувати дії сторін збройного конфлікту з погляду дотримання норм міжнародного права щодо захисту цивільного населення в умовах війни. **Методологічні** підходи ґрунтуються на використанні загальнонаукових (аналіз, синтез, метод системного підходу, контент-аналіз) та спеціальних (формально-юридичний та порівняльно-правовий) методів досліджень. **Наукова новизна**. На основі матеріалів міжнародних організацій, правозахисних звітів і свідчень очевидців систематизовано ознаки гуманітарної катастрофи, що дозволяє розглядати облогу Маріуполя не як поодинокі порушення міжнародного гуманітарного права, а як російську стратегію ведення війни проти українського народу. **Висновки**. Ситуація в місті Маріуполь під час російської облоги у 2022 р. за своїм змістом, масштабом і наслідками відповідає між-

Цитування: Бенчук В., Трофимович В. Гуманітарна катастрофа в Маріуполі під час російської облоги (2022 р.). *Український історичний журнал*. 2026. № 1 (586). С. 5—23. <https://doi.org/10.15407/uhj2026.01.005>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

ISSN 0130-5247. Український історичний журнал. 2026. № 1 (586)

народно-правовим критеріям гуманітарної катастрофи, оскільки супроводжувалася масовими та системними порушеннями прав цивільного населення. Цілеспрямоване знищення об'єктів цивільної інфраструктури, перешкоджання евакуації маріупольців та блокування гуманітарної допомоги є серйозними порушеннями Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та Додаткових протоколів до неї, які мають імперативний характер і є обов'язковими для всіх сторін збройного конфлікту. Дії російських військ суперечили основоположним принципам міжнародного гуманітарного права, зокрема принципам розрізнення між цивільними об'єктами й військовими цілями, пропорційності застосування сили й обов'язку вживати запобіжних заходів для мінімізації шкоди цивільному населенню, що призвело до масштабних людських втрат. Узагальнення фактичних обставин та їх зіставлення з нормами міжнародного права дає підстави стверджувати, що дії російських військ у Маріуполі містять ознаки найтяжчих міжнародних злочинів, зокрема злочину агресії, воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Характер та стратегія облоги, яка полягала в продуманих, чітко скоординованих і системних діях, спрямованих на знищення умов для існування цивільного населення міста Маріуполь, дають підстави розглядати ці дії як такі, що містять ознаки геноциду.

Ключові слова: *Маріуполь, російсько-українська війна, облога, міжнародне гуманітарне право, гуманітарна катастрофа, цивільне населення, воєнні злочини, евакуація, геноцид.*

Під час російсько-української війни місто Маріуполь двічі зазнавало збройної агресії з боку Російської Федерації: у 2014 р. та під час повномасштабного вторгнення, з початком якого 24 лютого 2022 р. Маріуполь став одним із ключових об'єктів у межах Східної операційної зони, оскільки його захоплення РФ забезпечувало встановлення сухопутного коридору між російською територією та анексованою Автономною Республікою Крим. Місто було взяте в облогу. У процесі його захоплення російські війська застосували тактику ведення бойових дій, раніше апробовану під час збройних конфліктів у Грозному, Алеппо та Східній Гуті. Ця тактика передбачала систематичне вогневе ураження житлової забудови, об'єктів критичної інфраструктури, блокування гуманітарних коридорів та евакуації, створення умов, несумісних із нормальним життєзабезпеченням цивільного населення. Ці дії супроводжувались ігноруванням норм міжнародного гуманітарного права, зокрема його основоположних принципів розрізнення між цивільними особами й комбатантами, пропорційності застосування сили й перестороги під час проведення військових операцій. Це спричинило масштабну гуманітарну катастрофу, яка за своїми ознаками й наслідками може розглядатися як геноцид.

Попри широке інформаційне висвітлення облоги Маріуполя в медійному просторі та суспільний інтерес до цієї теми, проблема гуманітарної катастрофи міста залишається недостатньо опрацьованою в історіографії. Наразі вона представлена обмеженою кількістю публікацій. Серед найбільш вагомих досліджень слід виокремити праці Віри Валле [1], Віталія Бенчука й Володимира Трофимовича [2; 3], Володимира Головка [4], Михайла Жирохова й Романа Пономаренка [5], Сергія Плохія [6], а також колективне дослідження Дениса Азарова, Володимира Венгера, Дмитра Коваля та Гаяне Нуріджянян [7].

З огляду на специфіку тематики, істотне значення для цього дослідження мають матеріали міжнародних і вітчизняних правозахисних організацій. Зокрема, громад-

ська організація «Харківська правозахисна група» підготувала подання до Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду, у якому закликала врахувати зібрані матеріали й докази з метою ініціювання розслідування злочину геноциду національної групи українців у м. Маріуполь та його прилеглий території [8]. Важливим джерелом є також дослідження Global Rights Compliance¹ (далі — GRC), у якому підкреслюється «варварський та ірраціональний характер облоги Маріуполя», а дії проросійських формувань і російських збройних сил кваліфікуються як свідоме застосування моріння голодом як методу ведення війни з метою прискорення захоплення обложених територій і примусу Сил оборони України до капітуляції [9]. Міжнародна правозахисна організація Human Rights Watch² у своєму звіті надала комплексну характеристику гуманітарної катастрофи цивільного населення Маріуполя, виокремивши системні атаки російських військ на об'єкти критичної інфраструктури, заклади освіти й охорони здоров'я, житлові будинки та інші цивільні об'єкти [10]. Окрему увагу подіям у Маріуполі приділила Amnesty International³, вона дослідила один із найбільш резонансних воєнних злочинів у місті — бомбардування Донецького обласного академічного драматичного театру 16 березня 2022 р. [11]. Загалом зазначені джерела формують ґрунтовну доказову й аналітичну базу для дослідження масштабів, механізмів і наслідків гуманітарної катастрофи цивільного населення Маріуполя в умовах російської облоги.

Основу джерелознавчої бази дослідження складають джерела особового походження: спогади (зокрема одного з авторів, Віталія Бенчука, який перебував в околицях Маріуполя з 24 лютого по 15 березня 2022 р. та був свідком боїв за місто), інтерв'ю (у тому числі записані Софією Мацегорою в рамках науково-дослідного проекту Малої академії наук України з учнями Маріупольського ліцею міста Києва, а також матеріали проекту Національного музею Голодомору-геноциду «Ті, хто бачив темряву», розміщені на офіційному вебпорталі музею) та особисті щоденники колишньої учениці та вчительки ліцею, надані Віталію Бенчуку для дослідження.

Маріуполь — одне з найбільших міст Донеччини й головний порт Приазов'я, який ще у 2014 р. зіткнувся з російською агресією. Проте завдяки скоординованим діям батальйонів «Азов», «Дніпро-1» та підрозділів ЗСУ, зокрема 72-ї окремої механізованої бригади, місто було звільнене від бойовиків і повернулося під український контроль. Надалі збройний конфлікт тривав із різною інтенсивністю аж до початку повномасштабного вторгнення [5, с. 46—47].

Напередодні 24 лютого 2022 р. військова та цивільна оборона Маріуполя залишалася недостатньо підготовленою для захисту. Загальна протяжність зовнішньої лінії оборони міста перевищувала 85 км, що істотно ускладнювало її утриман-

¹ Global Rights Compliance — це міжнародна юридична організація, яка допомагає притягати до відповідальності за воєнні злочини та серйозні порушення міжнародного права.

² Human Rights Watch (HRW) — це міжнародна незалежна неурядова організація, що займається дослідженням, документуванням і захистом прав людини у всьому світі.

³ Amnesty International — це міжнародна незалежна неурядова організація, що займається захистом прав людини у всьому світі (наприклад, свобода слова, захист від тортур, звільнення політичних в'язнів тощо).

ня наявними силами. Найбільш укріпленою була східна ділянка (Широкине — Павлопіль — Гнутове), де існувала глибоко ешелонована система фортифікаційних та інженерних споруд, тоді як із західного напрямку оборона обмежувалася переважно взводно-опорними пунктами. Захисники Маріуполя пропонували скоротити периметр оборони відповідно до наявних сил і засобів, проте ця ініціатива була відхилена вищим командуванням, у тому числі з огляду на проходження ліній укріплень через приватні сільськогосподарські угіддя [12]. План захисту міста значною мірою ґрунтувався на припущенні щодо можливості висадки ворожого морського десанту [13].

Недоступність повного комплексу джерел унеможливає повноцінний аналіз рівня підготовки до цивільної оборони. Водночас, за спогадами тих, хто пережив облогу, у місті з початком вторгнення майже не було належним чином підготовлених сховищ, оснащених необхідними запасами для перебування цивільного населення [14]. 24 лютого 2022 р. Маріупольська міська рада оприлюднила «Перелік підвальних та інших підземних приміщень для можливого укриття населення Маріуполя», у якому було 1033 адреси. Майже всі вони були в житлових будинках. Однак більшість цих об'єктів не були придатними для використання: вони були зачинені, затоплені або не забезпечені водою та продуктами. Уже під час активних бойових дій міська влада спільно з волонтерами організувала 27 повноцінних укриттів, забезпечивши їх належним чином [10, с. 49—51; 12].

Артилерійські обстріли східних околиць Маріуполя розпочалися після офіційного визнання РФ «ДНР/ЛНР» 21 лютого 2022 р. Водночас реакція місцевого населення залишалася стриманою, що пояснюється досвідом попередніх періодичних загострень бойових дій у 2015—2022 рр. Формуванню відчуття відносної стабільності також сприяли публічні заяви органів державної влади, спрямовані на зниження рівня напруги. Унаслідок цього, попри поступове погіршення безпекової ситуації та наявність ознак військової ескалації, більшість мешканців Маріуполя — від 450 до 540 тис. осіб — залишалась у місті та не готувалася до превентивної евакуації.

24 лютого російські війська спільно з підрозділами «ДНР», розташованими в навколишніх селах за кілька кілометрів на північ і схід від Маріуполя, розпочали масштабний наступ на місто. Протягом перших кількох днів наступу, використовуючи кількісну та якісну перевагу своїх ударних угруповань (наприклад, тотальну перевагу в повітрі), противник почав оточувати Маріуполь.

На схід від міста українські війська утримували позиції, тоді як на заході ворог швидко просувався. 25 лютого росіяни захопили Мелітополь, розташований за 180 км від Маріуполя, а наступного дня Бердянськ — за 85 км від міста. Стрімке просування противника змусило Сили оборони України підірвати мости на підступах до Маріуполя зі сторони Бердянська, що дало змогу тимчасово затримати росіян на цьому напрямку. Але 26 лютого ворог прорвав лінію оборони біля селища Анадоль, на південь від Волновахи, де на п'ятикілометровому відтинку фронту оборону забезпечувала лише одна ротно-тактична група. Це створило загрозу одночасного наступу на місто зі сходу, заходу та півночі [2, с. 66].

Зі східного напрямку морські піхотинці, зазнаючи інтенсивного вогневого тиску, були змушені відступити з населених пунктів Павлопіль і Пищевик до селища Гнучове, розташованого за 10 км від Маріуполя. Утримання цієї лінії стало неможливим через високий ризик оточення. У результаті українські війська продовжили відступ і 27 лютого закріпилися на позиціях безпосередньо в місті. Отже, 1 березня Маріуполь опинився в облозі, що стало початком масштабної гуманітарної катастрофи [12].

Точні дані щодо кількості населення Маріуполя напередодні повномасштабного вторгнення відсутні. За інформацією Державної служби статистики України, станом на 1 січня 2022 р. в місті проживала 425 681 особа [15]. Водночас у звіті Human Rights Watch зазначається, що безпосередньо перед 24 лютого населення перевищувало 540 тис. осіб [10, с. 59]. Міжнародна правозахисна організація, імовірно, спиралася на інформацію місцевих органів влади та могла враховувати фактичне, а не офіційно зареєстроване населення. Оскільки останній загальнонаціональний перепис населення в Україні проводився ще у 2001 р., то можливостей для перевірки та порівняння статистичних даних немає, що суттєво ускладнює точну оцінку втрат серед цивільного населення під час облоги міста.

24 лютого були організовані перші евакуаційні залізничні рейси з Маріуполя — з міста виїхали 1724 мешканців. Наступного дня через обстріли відправилася лише частина потягів, а згодом залізничне сполучення з містом було повністю втрачено через руйнування інфраструктури в районі Волновахи. Навіть відправлені потяги не були заповнені через відсутність у громадян належної інформації та чітких інструкцій від влади щодо термінової евакуації [12].

Більшість маріупольців, яким вдалося виїхати до повного оточення міста, евакуювалися переважно автомобільним транспортом. Проте така можливість зберігалася лише протягом кількох днів, оскільки російські війська швидко просувалися вперед і перекривали шляхи сполучення. За словами міського голови Маріуполя Вадима Бойченка, до початку облоги місто змогли залишити до 140 тис. осіб [16]. З 1 березня виїзд став майже неможливим і супроводжувався надзвичайно високими ризиками. Російські війська систематично обстрілювали цивільні автомобілі на автошляхах, через що українські військові нерідко змушені були розвертати транспортні засоби, аби запобігти загибелі мирного населення. Зберігались обмежені можливості для евакуації ґрунтовими шляхами або через поля, однак і ці маршрути не були безпечними.

Обраний російськими військами спосіб захоплення міста призвів до гуманітарної катастрофи, а облога лише поглибила її масштаби й наслідки. Хоча поняття «гуманітарна катастрофа» не має чіткого юридичного визначення в міжнародному гуманітарному праві (далі — МГП), воно є загальнозживаним і широко застосовується в документах міжнародних організацій та правозахисних інституцій. Основними її ознаками є масова загибель і поранення цивільного населення; відсутність або критичний дефіцит продовольства, питної води, медичної допомоги та електропостачання, тобто незабезпечення базових потреб населення.

вих життєвих потреб; перешкоджання евакуації та доставленню гуманітарної допомоги; масове переміщення населення, включно з примусовою евакуацією та депортацією; масштабні руйнування житла та інших цивільних об'єктів. Кожна з цих ознак буде проаналізована окремо з урахуванням фактичних обставин і норм МГП.

Масова загибель і поранення цивільного населення

Положення Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткові протоколи до них забороняють напади на цивільних осіб і цивільні об'єкти. Незаконними є напади, що здійснюються умисно, які ігнорують принцип розрізнення між цивільними особами й комбатантами, завдають шкоди цивільному населенню, є явно непропорційними очікуваній конкретній та безпосередній военній перевазі. Крім того, заборонені невибіркові напади, тобто такі, що не спрямовані на конкретний воєнний об'єкт. Сторони збройного конфлікту зобов'язані вживати всіх можливих заходів перестороги задля перевірки того, чи є об'єкти нападу воєнними цілями. Вони також зобов'язані скасувати або призупинити напад у разі встановлення, що ціль не є воєнним об'єктом, що здійснення нападу призведе до надмірних втрат серед цивільного населення чи завдасть шкоди цивільним об'єктам.

У перші дні вторгнення активних і масованих атак зазнав Лівобережний район. Інші райони міста, зокрема Центральний та Приморський, залишалися відносно безпечними. Тому жителі за можливості тимчасово переселялися ближче до центру міста, сподіваючись перечекати найнебезпечніший період бойових дій. Тим, хто не міг самостійно евакуюватись або знайти безпечне місце, допомогу надавали поліція, волонтери та громадські організації⁴.

Але через кілька днів ситуація змінилася — усі райони міста опинилися під масованим і безперервним вогнем [17]. Серед цивільного населення почалися величезні втрати. Лікар-анестезіолог обласної лікарні інтенсивного лікування Єлизар Гранков згадував: «Бували дні, коли до нашої операційної надходило по 30—40 пацієнтів. Це я рахую лише тих, кого ми оперували, кому було потрібно серйозне хірургічне втручання» [12].

За даними Маріупольської міської ради, протягом перших 12 днів облоги (1—12 березня) було вбито 1582 мешканці міста. Міська влада намагалася централізовано збирати, документувати й ховати загиблих у братській могилі на старому кладовищі в центрі міста. Однак траншея швидко заповнилася тілами, а викопати нову не вдалося, оскільки російські війська обстрілювали комунальників і техніку під час роботи. В умовах масової загибелі населення та фактичного паралічу комунальних служб мешканці були змушені самостійно ховати загиблих у дворах житлових будинків або залишати тіла на узбіччях вулиць, загортаючи їх у ковдри чи накриваючи підручними матеріалами [2, с. 69].

⁴ Особисті спогади В. Бенчука.

Російські військові цілеспрямовано обстрілювали цивільні об'єкти, застосовуючи танки, артилерію, авіабомби. Зокрема, 15 березня російський танк розстріляв будівлю благодійного фонду «Карітас» за адресою Банний провулок, 4, де ховалися цивільні. Внаслідок атаки загинуло семеро осіб [8, с. 37]. Танковими обстрілами були зруйновані багатоповерхові житлові будинки № 88 і № 90 по вул. Куїнджі. Такі випадки були масовими й задокументовані в значній кількості [12]. Також російські війська активно використовували авіаційні бомби, що свідчить про цілеспрямований вибір цивільних об'єктів для нападу. Так, 11 березня під удар потрапив п'ятиповерховий житловий будинок за адресою вул. Митрополитська, 98, унаслідок чого загинуло щонайменше 17 осіб [10, с. 119].

Окупанти супроводжували свої дії спробами інформаційної маніпуляції. У боях брали участь «кадірівці», які на власному каналі «KADYROV_95» у соціальних мережах публікували відеорепортажі про нібито бойові дії. Одне з відео, де вони здійснювали обстріл багатоповерхового будинку з ручних гранатометів, мало підпис «Рубіжне, Луганська народна республіка, де засіли нацики». Насправді це було місто Маріуполь, будинок за адресою вул. Московська, 28, де жителі переховувалися в підвалі, рятуючись від обстрілів. Цей приклад свідчить як про цілеспрямовані атаки на цивільне населення, так і про інформаційну брехню для виправдання воєнних злочинів⁵.

Від масованих ракетно-бомбових ударів мирні жителі намагалися врятуватися в різноманітних укриттях. Переважна більшість із них залишалися у підвалах житлових будинків, а інші шукали захисту в нежитлових приміщеннях як надземних, так і підземних, а також у спеціально облаштованих гуманітарних центрах.

Чимало людей перебували в укриттях постійно — під час масованих обстрілів, уночі, а часто й цілодобово, не виходячи назовні. У своєму блокадному щоденнику Наталія Щелгунова, яка виїхала з міста у квітні через РФ, писала: «06.03. Сьогодні 10-й день війни; 10-й день, як ми живемо у підвалі, 6-й день наші діти не виходять на свіже повітря»⁶. Загалом у піковий період в укритті їхнього будинку перебувало 57 осіб. Жінки виходили лише за нагальної потреби, а діти, як правило, завжди залишалися в підвалі — задля їхньої безпеки.

По всьому місту підвальні приміщення та укриття зазнавали безперервних російських обстрілів, а в окремих випадках ставали умисно обраними цілями, зокрема ті об'єкти, де переховувалася найбільша кількість цивільних осіб. 6 березня було здійснено напад на Центр культури «Лівобережний», у приміщенні якого від обстрілів ховалися кілька сотень мирних жителів [18]. 20 березня авіаційного бомбардування зазнала школа мистецтв № 12 у Лівобережному районі, де на момент удару перебувало близько 400 мирних жителів. Будівлю було повністю зруйнова-

⁵ Особистий архів В. Бенчука. Інтерв'ю з Наталією Щелгуновою, вчителькою німецької мови Колежального закладу «Маріупольський міський ліцей Маріупольської міської ради Донецької області».

⁶ Особистий щоденник Н. Щелгунової, який вона вела у блокадному Маріуполі (зошит). Арк. 5.

но, а частина людей залишилася під завалами [8, с. 34]. Global Rights Compliance задокументувала та верифікувала значні пошкодження низки інших об'єктів, що використовувались як укриття цивільного населення, зокрема Палацу культури «Молодіжний», Палацу культури «Чайка» та «Українського дому» [9, с. 32].

Найбільшого міжнародного резонансу серед численних воєнних злочинів набуло бомбардування 9 березня міської дитячої лікарні № 3 та пологового будинку № 2: обидва медичні заклади були майже повністю зруйновані. На момент атаки всередині перебувало понад 100 осіб: медичний персонал, пацієнти, вагітні жінки, а також мирні жителі. У результаті шестеро людей загинуло, зокрема п'ятеро дорослих і трирічна дитина [12].

Значного розголосу набув авіаційний удар, завданий 16 березня по Донецькому академічному обласному драматичному театру. На момент бомбардування в приміщенні театру перебувало, за різними оцінками, від однієї до півтори тисячі цивільних осіб. З метою позначення цивільного характеру об'єкта та присутності дітей біля будівлі театру великими білими літерами було нанесено слово «ДІТИ» («ДЕТИ»). Цей напис був розміром 4 на 18 м та був чітко видимим з повітря, що виключає можливість його випадкового або ненавмисного ігнорування під час здійснення атаки [9, с. 21—22]. Унаслідок удару загинула значна кількість людей, а більшість тих, хто вижив, отримали поранення. Точна кількість жертв залишається невстановленою. За повідомленням Маріупольської міської ради, з посиланням на свідчення очевидців, загинуло близько 300 осіб, тоді як розслідування Associated Press припускає, що кількість жертв могла сягати 600. Водночас Amnesty International у своєму звіті зазначила, що не змогла надати остаточної оцінки, встановивши лише окремі імена загиблих та вказавши на ймовірність значної кількості незареєстрованих смертей [11].

Атаки російських військ мали непропорційний, невідірковий і системний характер та здійснювалися з очевидним ігноруванням факту масової присутності цивільного населення, а також об'єктів, що перебувають під захистом МГП. Такі дії заподіяли значну шкоду та спричинили страждання та загибель цивільних осіб [1, с. 103]. Оскільки безперервні артилерійські обстріли та авіаційні удари не забезпечили російським військам вирішальної військової переваги, тому виникають обґрунтовані підстави стверджувати, що метою цих дій було саме знищення міста та його цивільного населення як такого [8, с. 33].

Кількість жертв серед маріупольців встановити неможливо через відсутність доступу до місць масових поховань і місць здійснення воєнних злочинів, що підтвердив Президент України В. Зеленський: «Я думаю, що реально це неможливо зрозуміти без відповідних робіт просто на місці. У нас була інформація, що росіяни вбили біля 20 тис. Але я не можу сказати конкретно» [19].

За вже згадуваними даними міського голови Маріуполя, до повного оточення місто залишили понад 140 тис. осіб [16]. Упродовж березня було евакуйовано ще близько 150 тис. мешканців, тоді як від 30 до 45 тис. осіб були примусово депортовані до РФ або на тимчасово окуповані території. Після повної окупації, за різними оцінками, у місті залишалось від 80 до 120 тис. осіб [12]. Відсутність точних

даних щодо реальної кількості населення в місті до початку облоги, кількості осіб, які виїхали через територію РФ або були депортовані, унеможливує точну оцінку кількості жертв. У матеріалах, поданих харківськими правозахисниками до Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду, зазначається, що кількість осіб, які не обліковуються в жодних офіційних джерелах, може сягати 100 тис. Хоча ця цифра є умовною, але вона свідчить про масштаби втрат серед цивільного населення [8, с. 37].

Відсутність або гострий дефіцит доступу до базових життєвих потреб

МГП встановлює імперативний обов'язок сторін збройного конфлікту гарантувати цивільному населенню доступ до базових життєвих потреб, необхідних для його виживання. Зазначені норми не допускають жодних винятків, у тому числі з міркувань воєнної доцільності. Також прямо заборонено використовувати голод як метод ведення війни, знищувати, виводити з ладу або позбавляти цивільних осіб доступу до об'єктів, необхідних для виживання, зокрема джерел водопостачання, продовольчих ресурсів, об'єктів енергетичної та медичної інфраструктури.

З перших днів вторгнення російські військові здійснювали систематичні обстріли об'єктів енергетичної інфраструктури. Міська енергетична мережа складалася з чотирьох ключових підстанцій: двох магістральних 330 кВ — «Мирна-330» і «Зоря-330», від яких живлення отримували менші підстанції «Азовська-220», «Ілліча-110» та щонайменше 40 розподільчих підстанцій 110 кВ. Спочатку удари наносилися по лініях електропередач та опорах, а через кілька днів тактика змінилася — точними ударами були знищені «Мирна-330», «Азовська-220», «Ілліча-110» та щонайменше 14 підстанцій 110 кВ. Це остаточно дестабілізувало електропостачання і станом на 2 березня призвело до тривалої енергетичної кризи у всіх районах міста [10, с. 27].

Відключення електроенергії критично вплинуло на водопостачання. Основним джерелом води для міста була річка Сіверський Донець (Південнодонбаський водогін), резервним джерелом було Старокримське водосховище, яке поповнювалося тим же водою. Вода з обох джерел потребувала очищення на фільтрувальних станціях № 1 і № 2. 19 лютого обстріл пошкодив трансформаторну підстанцію на водогоні, тому 25 лютого водопостачання повністю перевели на Старокримське водосховище, яке стало єдиним джерелом води, поки фільтрувальні станції не зупинилися через відключення електроенергії [20]. Завдяки значній протяжності маріупольської водопровідної мережі (понад 1700 км) та великій площі міста з перепадами висот, у деякі квартали вода самопливом доходила ще 4—5 днів [12].

Люди намагалися самостійно добувати воду з усіх доступних джерел: збирали дощову та снігову, зливали її з бойлерів і труб, використовували технічну, пристосовуючи її для пиття та приготування їжі [21]. Маріупольці добували воду з річки або ґрунтових джерел, проте ці спроби часто були небезпечними. Так, 15 березня під час збору ґрунтової води в гаражному кооперативі на Лівому березі, за 500 м від МК «Азовсталь», сталася російська атака, унаслідок якої загинуло близько

20 осіб і багато було поранено. Постраждалих оперативно доправили до лікарні українська поліція [10, с. 38].

Співробітники «Маріупольводоканалу» разом із волонтерами, військовими та поліцією намагалися підтримати населення, розподіляючи воду між районами міста. У перші дні після початку облоги вони доставляли від 80 до 100 куб. м води на добу. Міська влада інформувала мешканців про доступні джерела та криниці, проте пункти роздачі й водовози стали мішенню для російських обстрілів. Станом на 18 березня шість із восьми водовозів були знищені або серйозно пошкоджені, що ще більше ускладнило доступ цивільного населення до води [10, с. 36].

До проблем із водою додалася нестача продуктів. У перші дні вторгнення магазини спорожніли або були розграбовані. Збережені запаси міська влада централізувала розподіляла, а українські військові разом із цивільними структурами їх доставляли та забезпечували роботу стихійних пунктів видачі. Але вони також стали мішенню для ракетно-бомбових ударів [9, с. 20—21]. Дефіцит продуктів загострювали цілеспрямовані атаки на великі магазини та склади. Уже з перших днів облоги постраждали «Метро», «Сільпо» та ін. 1 березня росіяни знищили найбільший склад продовольства на території КП «Комунальник» завдяки інформації, наданій окремими депутатами міської ради від політичної партії ОПЗЖ [8, с. 44]. Ситуація із забезпеченням продовольством у місті ставала все більш катастрофічною, тому мешканці вимушені були самостійно відшукувати харчі в розбитих, зачинених або покинутих торговельних закладах. Зазвичай українські військові спочатку перевіряли магазини, а потім дозволяли цивільним брати найнеобхідніше для виживання [22]. Так, очевидиця Софія Фуртак згадувала, що її родина під час інтенсивних обстрілів намагалася дістати продуктів на Центральному ринку, однак снаряд влучив у приміщення, де вони перебували, але всі дивом залишилися живими⁷. В іншому випадку родині вдалося знайти в продуктовому магазині велику індичку, якої вистачило для харчування двох дорослих і дитини протягом кількох тижнів⁸.

Ті, хто мав певні запаси консервації або заправлені газові балони, перебували у відносно кращому становищі. У своєму щоденнику Марія Філіпченко писала: «П'ємо чай замість сніданку та вечері, а на обід щось їмо»⁹. Найскладніше було з харчуванням маленьких дітей: сухе молоко та суміші швидко закінчилися, а в багатьох матерів через стрес зникало власне молоко. Деякі немовлята виживали завдяки лише підсолодженій воді та подрібненому печиву [22].

Через відсутність газу мешканці багатоквартирних будинків об'єднувалися, щоб спільно готувати їжу на вулиці — це було достатньо небезпечно, нерідко закінчувалося загибеллю або пораненнями цивільних осіб унаслідок російських об-

⁷ Особистий архів С. Мацегори. Інтерв'ю із Софією Фуртак, ученицею Комунального ліцею «Маріупольський ліцей міста Києва» (записано 30.10.2023).

⁸ Там само. Інтерв'ю з Євою Аленцевич, ученицею Комунального ліцею «Маріупольський ліцей міста Києва» (записано 01.11.2023).

⁹ Особистий щоденник М. Філіпченко, який вона вела у блокадному Маріуполі з 25 лютого по 1 березня 2022 р. (блокнот). Арк. 3.

стрілів¹⁰. Так, за свідченням Микити Подолянського, його мати загинула в нього на очах під час приготування обіду¹¹.

Доступ до медичної допомоги в умовах облоги також був істотно ускладнений. Відсутність електропостачання та опалення негативно вплинула на функціонування системи охорони здоров'я, однак міська влада намагалася підтримувати роботу закладів, забезпечуючи їх генераторами та запасами пального для безперервної діяльності [12]. В умовах облоги лікарні виконували подвійну функцію: надавали медичну допомогу пораненим і хворим, а також слугували укриттями для цивільного населення, тому медичні заклади стали цілями для російських обстрілів. Станом на кінець березня всі лікарні, здатні приймати поранених цивільних осіб, були або серйозно пошкоджені, або повністю зруйновані [9, с. 27].

За відсутності лікарських засобів в аптеках і фактичного знищення медичної інфраструктури багато мешканців міста стали непрямыми жертвами облоги. Смертність зростала внаслідок переохолодження, ускладнень хронічних захворювань та нестачі необхідних медикаментів. Найбільш уразливими виявилися люди похилого віку та особи з інвалідністю [8, с. 47].

Відсутність електропостачання призвела до інформаційної ізоляції. Більшість містян не мали доступу до відомостей про пункти гуманітарної допомоги чи можливості евакуації, не розуміли перебігу подій ані в місті, ані в Україні загалом. Інформація поширювалася переважно усно або у формі чуток. Траплялися випадки, коли мешканці підконтрольних Україні територій повідомляли правоохоронцям адреси родичів і знайомих, які залишалися без зв'язку й допомоги; поліціянти виїжджали на місця та намагалися евакуювати людей, ризикуючи власним життям [23].

Позбавлення мешканців Маріуполя доступу до базових життєвих потреб мало системний характер, що підтверджується його поширеністю, повторюваністю та постійністю. Сукупність наведених фактів свідчить про порушення імперативної заборони нападів на об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, а також принципів розрізнення, пропорційності та перестороги. Ці ознаки свідчать про умисне створення умов, спрямованих на знищення групи населення.

Перешкоджання евакуації та доставленню гуманітарної допомоги

Згідно з нормами МГП, сторони збройного конфлікту зобов'язані вживати запобіжних заходів для мінімізації ризиків для цивільного населення, зокрема створювати безпечні маршрути евакуації та утримуватися від будь-яких дій, що можуть загрожувати життю евакуйованих. Учасники конфлікту повинні сприяти наданню гуманітарної допомоги цивільним особам. Це передбачає не лише формальне по-

¹⁰ Особистий архів С. Мацегори. Інтерв'ю з Євою Аленцевич, ученицею Комунального ліцею «Маріупольський ліцей міста Києва» (записано 01.11.2023).

¹¹ Там само. Інтерв'ю з Микитою Подолянським, учнем Комунального ліцею «Маріупольський ліцей міста Києва» (записано 30.10.2023).

годження на доступ гуманітарних організацій, а й активне забезпечення безпеки персоналу, транспорту та пунктів роздачі допомоги.

Вийзд цивільного населення з Маріуполя був заблокований російськими військами. Після досягнення домовленості про гуманітарний коридор для евакуації українська сторона оголосила про припинення вогню з 11 години ранку 5 березня. Проте, коли підготовка була завершена, ворог порушив режим тиші, відкривши вогонь. Чергові спроби евакуації 6—8 березня були зірвані обстрілами, замінуваннями та іншими діями з боку росіян [9, с. 38—39]. Можливим був вийзд лише в сторону Росії або «ДНР/ЛНР»: частина маріупольців вимушена була погодитися на такий шлях, не маючи іншого варіанту або отримуючи погрози з боку окупантів [24].

10 березня в Стамбулі відбулася зустріч міністрів закордонних справ України та Росії, на якій українська сторона порушила питання розблокування гуманітарних коридорів для евакуації цивільного населення. 14 березня з Маріуполя в напрямку Запоріжжя вирушила перша автоколона зі 160 транспортних засобів. Тисячі мешканців почали залишати місто, долаючи від 15 до 20 російських блокпостів, де росіяни ретельно перевіряли документи, телефони та особисті речі [6, с. 146—147]. За даними міського голови В. Бойченка, до кінця березня з Маріуполя було евакуйовано близько 150 тис. осіб: 71 235 — до Запоріжжя, решта — до навколишніх селищ [11].

Не всі знали про можливість евакуації через відсутність зв'язку та інформаційну блокаду. Багато хто не зміг виїхати власним транспортом через його пошкодження, втрату або відсутність пального. Ті, хто дізнався про евакуацію, часто йшли пішки 20—40 км до навколишніх селищ, звідки намагалися дістатися Бердянська для подальшого виїзду на підконтрольну Україні територію, іноді віддаючи останні гроші чи цінності за транспорт.

Один з авторів статті, Віталій Бенчук, зміг евакуюватися на підконтрольну Україні територію 15 березня. Наступного дня російські окупаційні сили запровадили обов'язкову систему фільтрації¹². Її проходили всі — ті, хто хотів виїхати на підконтрольну Україні територію, виїжджав через Росію або залишався в місті. Процедура включала систематичний збір персональних даних: відбитки пальців, фото, перевірку телефонів, контактів і фотографій [25].

Основним пунктом фільтрації було смт Мангуш, додатковими — смт Нікольське та село Безіменне. Під час перевірок часто відбувалися затримання, а багатотисячні черги створювали значні труднощі. Євгеній Мілютін згадував, що в списках було понад 16 тис. осіб, тому довелося заплатити хабар за прискорення процедури оформлення документів [26].

Під час облоги російські війська блокували доступ цивільного населення до гуманітарної допомоги на територіях, що залишалися під контролем України. 12 березня український уряд намагався доставити майже 100 т допомоги, проте конвой був заблокований. Схожа ситуація сталася з Міжнародним комітетом

¹² Особисті спогади В. Бенчука.

Червоного Хреста, який також не зміг доставити допомогу. Зафіксовані випадки конфіскації гуманітарних вантажів на російських блокпостах. Натомість на територіях, що опинилися під контролем Росії, окупанти організовували роздачу допомоги, постійно підкреслюючи, що вона надходить «з Російської Федерації». Такі заходи мали створити ілюзію «доброти» та сформувати в маріупольців своєрідний «стокгольмський синдром», що окупантам загалом вдалося [9, с. 33—35].

Масове переміщення населення, включно з примусовою евакуацією та депортацією

Згідно з МГП примусове переміщення цивільного населення забороняється, за винятком випадків тимчасової евакуації з міркувань безпеки; у такому разі сторони військового конфлікту зобов'язані забезпечити безпеку евакуйованих, повідомити про це іншу сторону та надати всі можливі гарантії щодо умов проживання та подальшого повернення цивільних осіб.

Натомість після встановлення контролю над окремими районами Маріуполя російські війська системно блокували виїзд цивільного населення на підконтрольну Україні територію, примушуючи мешканців рухатися виключно в напрямку Росії або тимчасово окупованих нею територій. Уже до кінця березня жертвами цих дій стали близько 15 тис. маріупольців, що становило майже половину всіх мешканців, які залишалися в Лівобережному районі міста. У міру подальшого просування російських військ та розширення окупованої території масштаби примусового переміщення цивільного населення зростали.

Точні дані щодо кількості примусово депортованих осіб відсутні, оскільки російська сторона не повідомляла українську про здійснені переміщення, як того вимагають норми МГП. За попередніми оцінками, кількість депортованих маріупольців коливається в межах від 30 до 45 тис. осіб [16].

У ході депортацій окрему категорію жертв становили українські діти. Показовим став випадок, коли 22 лютого 2023 р. під час масового заходу в московських «Лужниках», присвяченого «СВО», на сцену вивели депортованих українських дітей, які публічно дякували окупаційній владі. Серед них була 15-річна Анна Науменко з Маріуполя, мешканка Лівобережного району, мати якої загинула на початку квітня 2022 р. внаслідок російського обстрілу [27].

Саме ці факти незаконного переміщення та депортації українських дітей стали підставою для видачі Міжнародним кримінальним судом ордерів на арешт Президента Російської Федерації Володимира Путіна та Уповноваженої з прав дитини при президенті РФ Марії Львової-Белової [28].

Масштабні руйнування житла та інших цивільних об'єктів

Унаслідок спланованих і системних дій російських військ Маріуполь зазнав катастрофічних руйнувань. За словами міського голови В. Бойченка, у місті налічувалося понад 2 тис. багатоповерхових будинків, з яких 930 було зруйновано повністю, а ще близько 6 тис. приватних будинків або були знищені, або зазнали серйозних пошкоджень [29]. Найбільше постраждав Центральний район, де відбувалися найзапекліші бої. За оцінками Human Rights Watch, у ньому налічувалося 9043 будівлі, з яких 4884 (тобто 54 %) були пошкоджені: зруйновано чи пошкоджено 443 із 477 багатоповерхових будинків (93 %) та 2673 із 5673 одноповерхових (47 %).

Освітня інфраструктура зазнала майже повного знищення: пошкоджено 86 з 89 навчальних закладів — 71 школа із наявних 74, усі 15 закладів вищої освіти, що використовувалися як пункти роздачі води завдяки наявності великих резервуарів. Медичний сектор зазнав аналогічних втрат: усі 19 лікарняних комплексів зазнали пошкоджень. За інформацією Міністерства охорони здоров'я України, медична інфраструктура міста складалася з 34 закладів, які розміщувались у 64 будівлях (поліклініки, стоматологічні клініки, адміністративні приміщення) — 26 з них було зруйновано, а 38 — пошкоджено [10, с. 92, 95].

Було знищено також культурні об'єкти міста, що мали символічне значення: Драматичний театр, Музей образотворчого мистецтва імені Архипа Куїнджі, Маріупольський музей історії краю, пам'ятник жертвам Голодомору й політичних репресій та ін. [8, с. 26].

За даними департаменту культурно-громадського розвитку Маріупольської міської ради, дві бібліотеки міста були повністю зруйновані, ще дві зазнали критичних пошкоджень і пізніше були знесені окупантами. Решта мали значні руйнування (від 30 до 70 %), а понад половину бібліотечного фонду — близько 180 тис. примірників — було втрачено: частина загинула під час обстрілів, частина була свідомо спалена, знищена або вивезена як «екстремістська» література¹³.

Отже, облога Маріуполя стала одним із найкривавіших і найруйнівніших епізодів сучасної російсько-української війни. Масштаби нищення, кількість жертв серед цивільного населення, характер та інтенсивність застосованих засобів ведення війни істотно виходять за межі звичайної логіки збройного протистояння. Аналіз фактичних обставин облоги свідчить, що дії російських збройних сил та підконтрольних їм збройних формувань не мали випадкового чи епізодичного характеру й не можуть бути виправдані виключно міркуваннями військової необхідності. Навпаки, вони вирізнялися системністю, тривалістю та високим рівнем координації, що проявлялося в масованих і повторюваних атаках на цивільні об'єкти та критичну інфраструктуру, блокуванні або зриві гуманітарних коридорів, перешкоджанні евакуації мирного населення, цілеспрямованому знищенні об'єктів, необ-

¹³ Особистий архів В. Бенчука. Лист департаменту культурно-громадського розвитку Маріупольської міської ради від 25.09.2024 р. № 42.2/289. Арк. 2.

хідних для фізичного виживання цивільних осіб, зокрема систем водо-, тепло- та електропостачання. Водночас українські військові, правоохоронні органи та цивільні служби в умовах облоги вживали всіх можливих заходів для захисту й підтримки цивільного населення, зокрема організували евакуацію, забезпечували мешканців продуктами харчування і питною водою, сприяли доставленню поранених і хворих до медичних закладів тощо.

Дії російських військових є грубими й масовими порушеннями норм міжнародного гуманітарного права, передусім фундаментальних принципів розрізнення між цивільними й комбатантами, пропорційності й військової необхідності. У своїй сукупності вони виходять за межі поодиноких або навіть масових воєнних злочинів чи злочинів проти людяності, набуваючи ознак цілеспрямованої політики насильства, спрямованої проти конкретної захищеної групи.

Системний характер порушень міжнародного гуманітарного права щодо цивільного населення Маріуполя слугував інструментом досягнення ширшої мети — ліквідації української національної присутності в регіоні, залякування населення як форми колективного покарання за національну самоідентифікацію та спротив агресії. У цьому контексті облога Маріуполя постає не лише як військова операція, а як елемент геноцидальної війни, спрямованої проти українського народу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Vallie, V. Henotsyd XXI. Viina na znyshchennia ukrainskoi natsii. Kharkiv, 2024 [in Ukrainian].
[Валле В. Геноцид XXI. Війна на знищення української нації. Харків, 2024. 288 с.]
2. Benchuk, V. & Trofymovych, V. Oborona Mariupolia (24 liutoho — 20 travnia). *Viiskovonaukovyi visnyk*. Lviv, 2024. 42: 59-84. DOI: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.42.2024.59-84> [in Ukrainian].
[Бенчук В., Трофимович В. Оборона Маріуполя (24 лютого — 20 травня). *Військово-науковий вісник*. Львів, 2024. № 42. С. 59—84. DOI: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.42.2024.59-84>].
3. Benchuk, V. & Trofymovych, V. Fakes and Manipulations as Tools of the Information Warfare of the Russian Federation against Ukraine on the Example of Mariupol and their Influence on the Public Awareness of the Youth, Inequality, Informational Warfare, Fakes and Self-Regulation in Education and Upbringing of Youth. *Youth Voice Journal*. 2023. IV: 40-52.
4. Holovko, V. Vtorhnennia. 2022. Shyrokomashtabna ahresiiia Rosii proty Ukrainy. Kyiv, 2023 [in Ukrainian].
[Головко В. Вторгнення. 2022. Широкомасштабна агресія Росії проти України. Київ: Інститут історії України НАН України, 2023. 602 с.]
5. Zhyrokhov, M. & Ponomarenko, R. Mariupol u vohni, 2014—2022. Chernihiv, 2022 [in Ukrainian].
[Жирохов М., Пономаренко Р. Маріуполь у вогні, 2014—2022. Чернігів, 2022. 106 с.]
6. Plokhii, S. Rosiisko-ukrainska viina. Povernennia istorii. Kharkiv, 2023 [in Ukrainian].
[Плохий С. Російсько-українська війна. Повернення історії. Харків, 2023. 400 с.]
7. Azarov, D., Venher, V., Koval, D. & Nuridzhanian, G. Viina Rosii proty Ukrainy yak henotsyd ukrainskoho narodu. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*. Kyiv, 2023. 11: 12-39 [in Ukrainian].

- [Азаров Д., Венгер В., Коваль Д., Нуріджанян Г. Війна Росії проти України як геноцид українського народу. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. Київ, 2023. Т. 11. С. 12—39].
8. Podання do Ofisu Prokurora Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shchodo zlochynu henotsydu, umovirno, vchynenoho v Mariupoli u period z 24 liutoho po 20 travnia 2022 roku / НО «Kharkivska pravozakhysna hrupa». Kharkiv, 2023 [in Ukrainian].
[Подання до Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду щодо злочину геноциду, ймовірно, вчиненого в Маріуполі у період з 24 лютого по 20 травня 2022 року / ГО «Харківська правозахисна група». Харків, 2023. 100 с.]
 9. “Nadiia zalyshyla nas”. Obloha, morinnia holodom i zakhoplennia / Global Rights Compliance. 2024. 80 s. URL: <https://globalrightscpliance.org/wp-content/uploads/2025/06/20240612-Mariupol-Report-UKR-.pdf> [in Ukrainian].
[«Надія залишила нас». Облога, моріння голодом і захоплення / Global Rights Compliance. 2024. 80 с. URL: <https://globalrightscpliance.org/wp-content/uploads/2025/06/20240612-Mariupol-Report-UKR-.pdf> (дата звернення: 25.08.2025)].
 10. “Nashe misto znyklo”. Spustoshennia Rosiieiu Mariupolia, Ukraina / Human Rights Watch. 253 s. URL: <https://www.hrw.org/uk/feature/russia-ukraine-war-mariupol/report> [in Ukrainian].
[«Наше місто зникло». Спустошення Росією Маріуполя, Україна / Human Rights Watch. 253 с. URL: <https://www.hrw.org/uk/feature/russia-ukraine-war-mariupol/report> (дата звернення: 25.08.2025)].
 11. Ukraine: “Children”: The attack on the Donetsk Regional Academic Drama Theatre in Mariupol, Ukraine / Amnesty International. 2022. 68 p. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/5713/2022/en/> (дата звернення: 20.08.2025).
 12. 86 dнів Mariupolia. Litopys oborony. URL: <https://www.m86.city/#intro02> [in Ukrainian].
[86 днів Маріуполя. Літопис оборони. URL: <https://www.m86.city/#intro02> (дата звернення: 21.08.2024)].
 13. Chomu vprav Mariupol? Moseichuk — Krotevych. *Youtube*. 20.10.2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rpAwsA4Qvd0> [in Ukrainian].
[Чому вправ Маріуполь? Мосейчук — Кротевич. *Youtube*. 20.10.2022. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rpAwsA4Qvd0> (дата звернення: 15.08.2025)].
 14. Interviu z Yevhenom Tuzovym (11.05.2022). Proiekt «Ti, khto bachyv temriavu: dokumentuvannia suchasnoho henotsydu ukraintsiv». *Natsionalnyi muzei Holodomoru*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ievhen-Tuzov.pdf> [in Ukrainian].
[Інтерв'ю з Євгеном Тузовим (11.05.2022). Проєкт «Ті, хто бачив темряву: документування сучасного геноциду українців». *Національний музей Голодомору*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/11/Ievhen-Tuzov.pdf> (дата звернення: 16.08.2025)].
 15. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Lyst vid 23.10.2024 № 15.1.4-22/2031Pi-24. URL: https://dostup.org.ua/request/135710/response/418612/attach/3/15.1.4%2022%202031%2024.pdf?cookie_passthrough=1 [in Ukrainian].
[Державна служба статистики України. Лист від 23.10.2024 № 15.1.4-22/2031Pi-24. URL: https://dostup.org.ua/request/135710/response/418612/attach/3/15.1.4%2022%202031%2024.pdf?cookie_passthrough=1 (дата звернення: 15.12.2025)].
 16. U Mariupoli zahynuly maizhe 5 tysiach liudei, v oblozi — 170 tysiach: otsinky vlady. *Ukrainska pravda*. 28.03.2022. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2022/03/28/7335261/> [in Ukrainian].

- [У Маріуполі загинули майже 5 тисяч людей, в облозі — 170 тисяч: оцінки влади. *Українська правда*. 28.03.2022. URL: <https://www.prawda.com.ua/news/2022/03/28/7335261/> (дата звернення: 21.08.2025)].
17. Interviu z Yuliiieiu Fedko (11.09.2022). Proiekt «Ti, khto bachyv temriavu: dokumentuvannia suchasnoho henotsydu ukraintsiv». *Natsionalnyi muzei Holodomoru*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/Fedko-Iryna.pdf> [in Ukrainian].
[Інтерв'ю з Юлією Федько (11.09.2022). Проєкт «Ті, хто бачив темряву: документування сучасного геноциду українців». *Національний музей Голодомору*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/Fedko-Iryna.pdf> (дата звернення: 20.08.2025)].
18. U Mariupoli okupanty pochaly remont Tsentru kultury Livoberezhnyi. 0629. 24.06.2024. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3794929/u-mariupoli-okupanti-pocali-remont-centru-kulturi-livoberezhnij-video> [in Ukrainian].
[У Маріуполі окупанти почали ремонт Центру культури Лівобережний. 0629. 24.06.2024. URL: <https://www.0629.com.ua/news/3794929/u-mariupoli-okupanti-pocali-remont-centru-kulturi-livoberezhnij-video> (дата звернення: 23.12.2025)].
19. Vidomo pro blyzko 20 tysiach liudei, vbytykh u Mariupoli, ale tochnykh tsyfr nemaie — Zelenskyi. *Radio Svoboda*. 25.01.2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-kilkist-zahyblyh-mariupol/33288776.html> [in Ukrainian].
[Відомо про близько 20 тисяч людей, вбитих у Маріуполі, але точних цифр немає — Зеленський. *Радіо Свобода*. 25.01.2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-kilkist-zahyblyh-mariupol/33288776.html> (дата звернення: 23.08.2025)].
20. “Voda Donbasu”: Vnaslidok obstrilu poshkodzheni transformatory na nasosnii stantsii PDV, 48 naselenykh punktiv bez vody. *Interfaks-Ukraina*. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/799664.html> [in Ukrainian].
[«Вода Донбасу»: Внаслідок обстрілу пошкоджені трансформатори на насосній станції ПДВ, 48 населених пунктів без води. *Інтерфакс-Україна*. 2022. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/799664.html> (дата звернення: 21.07.2025)].
21. Interviu z Nataliieiu Troshenkovoiiu (01.09.2022). Proiekt «Ti, khto bachyv temriavu: dokumentuvannia suchasnoho henotsydu ukraintsiv». *Natsionalnyi muzei Holodomoru*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/Troshenkova-Nataliia.pdf> [in Ukrainian].
[Інтерв'ю з Наталією Трошенковою (01.09.2022). Проєкт «Ті, хто бачив темряву: документування сучасного геноциду українців». *Національний музей Голодомору*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/Troshenkova-Nataliia.pdf> (дата звернення: 20.08.2025)].
22. Interviu z Halynoiu Prokopiuk (24.05.2022). Proiekt «Ti, khto bachyv temriavu: dokumentuvannia suchasnoho henotsydu ukraintsiv». *Natsionalnyi muzei Holodomoru*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/Halyna-Prokopiuk.pdf> [in Ukrainian].
[Інтерв'ю з Галиною Прокоп'юк (24.05.2022). Проєкт «Ті, хто бачив темряву: документування сучасного геноциду українців». *Національний музей Голодомору*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/Halyna-Prokopiuk.pdf> (дата звернення: 21.08.2025)].
23. Vershynin “Kot”. “Azovstal”, sproba vbyty “Redisa”, zarodzhennia “DNR”. *Ukrainska pravda*. 16.05.2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gW8r5IQa9zE&t=1938s> [in Ukrainian].

- [Вершинін «Кот». «Азовсталь», спробавбити «Редіса», зародження «ДНР». *Українська правда*. 16.05.2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=gW8r5IQa9zE&t=1938s> (дата звернення: 14.10.2025)].
24. Mariupol Destruction and Victims. “Kinets: Livoberezhnyi raion pekla”. 25.12.2023. [Facebook page]. URL: <https://www.facebook.com/reel/1615842222878622> [in Ukrainian]. [MariupolDestructionandVictims. «Кінець: Лівобережний район пекла». 25.12.2023. [Facebook page]. URL: <https://www.facebook.com/reel/1615842222878622> (дата звернення: 22.06.2025)].
25. Interviu zi Svitlanoiю Bezdolnoiю (23.08.2022). Proiekt «Ti, khto bachyv temriavu: dokumentuvannia suchasnoho henotsydu ukrainsiv». *Natsionalnyi muzei Holodomoru*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/Bezdolna-Svitlana.pdf> [in Ukrainian]. [Інтерв'ю зі Світланою Бездольною (23.08.2022). Проект «Ті, хто бачив темряву: документування сучасного геноциду українців». *Національний музей Голодомору*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/Bezdolna-Svitlana.pdf> (дата звернення: 22.08.2025)].
26. Interviu z Yevheniiem Miliutinyom (24.05.2022). Proiekt «Ti, khto bachyv temriavu: dokumentuvannia suchasnoho henotsydu ukrainsiv». *Natsionalnyi muzei Holodomoru*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/Ievhenij-Miliutin.pdf> [in Ukrainian]. [Інтерв'ю з Євгенієм Мілютіним (24.05.2022). Проект «Ті, хто бачив темряву: документування сучасного геноциду українців». *Національний музей Голодомору*. URL: <https://holodomormuseum.org.ua/wp-content/uploads/2022/09/Ievhenij-Miliutin.pdf> (дата звернення: 21.08.2025)].
27. Maty zahynula pid chas obstrilu: zhurnalisty znaisly ditei z kontsertu v Luzhnykakh. *UNIAN*. 24.02.2023. URL: <https://www.unian.ua/war/miting-u-luzhnikah-zmi-diznalisya-istoriyu-divchinki-yaka-dyakuvala-rf-za-poryatunok-12158337.html> [in Ukrainian]. [Мати загинула під час обстрілу: журналісти знайшли дітей з концерту в Лужниках. *УНІАН*. 24.02.2023. URL: <https://www.unian.ua/war/miting-u-luzhnikah-zmi-diznalisya-istoriyu-divchinki-yaka-dyakuvala-rf-za-poryatunok-12158337.html> (дата звернення: 23.08.2025)].
28. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Vladimir Vladimirovich Putin and Maria Alekseyevna Lvova-Belova. *International Criminal Court*. 17.03.2023. URL: <https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-vladimir-vladimirovich-putin-and> (дата звернення: 20.06.2025).
29. Zruinovanyi ta okupovanyi: mer Mariupolia rozpoviv, skilky budynkiv znyshchyly rosiyani. *UNIAN*. 12.03.2024. URL: <https://www.unian.ua/war/zruynovaniy-ta-okupovaniy-mer-mariupolya-rozpoviv-skilki-budynkiv-znishchili-rosiyani-12571383.html> [in Ukrainian]. [Зруйнований та окупований: мер Маріуполя розповів, скільки будинків знищили росіяни. *УНІАН*. 12.03.2024. URL: <https://www.unian.ua/war/zruynovaniy-ta-okupovaniy-mer-mariupolya-rozpoviv-skilki-budynkiv-znishchili-rosiyani-12571383.html> (дата звернення: 21.07.2025)].

Надійшла / Received 06.12.2025

Vitalii BENCHUK

Doctor of Philosophy (PhD in History), History Teacher,
Municipal Lyceum “Mariupol Lyceum of the City of Kyiv” (Kyiv, Ukraine)
vitalii.benchuk@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3516-5871>

Volodymyr TROFYMOVYCH

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Professor at the Prof. M.P. Kovalskiy Department of History,
National University of Ostroh Academy (Ostroh, Ukraine)
trofymovych@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0083-0437>

HUMANITARIAN CATASTROPHE IN MARIUPOL DURING THE RUSSIAN SIEGE (2022)

Objective. Drawing on the principles and norms of international humanitarian law, this study characterizes the humanitarian catastrophe in Mariupol during the Russian siege in 2022, and analyses the actions of the parties to the armed conflict from the perspective of compliance with international legal norms on the protection of the civilian population in wartime. **Methodology.** The research is grounded in both general scientific methods (analysis, synthesis, systems approach, content analysis) and specialized methods (formal-legal and comparative-legal analysis). **Scientific novelty.** Based on materials from international organizations, human rights reports, and eyewitness testimonies, the features of a humanitarian catastrophe are systematized, which makes it possible to view the siege of Mariupol not as isolated violations of international humanitarian law, but as a Russian strategy of warfare against the Ukrainian people. **Conclusions.** The situation in the city of Mariupol during the Russian siege in 2022, by its nature, scale, and consequences, meets the international legal criteria of a humanitarian catastrophe, as it was accompanied by massive and systematic violations of the civilian population's rights. The deliberate destruction of civilian infrastructure, obstruction of the evacuation of civilians, and blocking of the delivery of humanitarian assistance constitute serious violations of the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War and its Additional Protocols, which are of an imperative nature and binding on all parties to an armed conflict. The actions of Russian forces contradicted the fundamental principles of international humanitarian law, in particular the principles of distinction between civilian objects and military objectives, proportionality in the use of force, and the obligation to take precautions to minimize harm to the civilian population, which resulted in large-scale human losses. The generalization of the factual circumstances and their comparison with the norms of international law provide grounds to assert that the actions of Russian forces in Mariupol contain the elements of the gravest international crimes, including the crime of aggression, war crimes, and crimes against humanity. At the same time, taking into account the nature and strategy of the siege, which consisted of deliberate, clearly coordinated, and systematic actions aimed at destroying the conditions of existence of the protected group of the population of the city of Mariupol, these actions may be regarded as containing elements of genocide.

Keywords: *Mariupol, Russian-Ukrainian war, siege, international humanitarian law, humanitarian catastrophe, civilian population, war crimes, evacuation, genocide.*